

ATSKAITE

par LZA HSZN darbu no 2021. gada janvāra līdz 2021. gada jūnijam

Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļa (HSZN) apvieno 24 dažādu nozaru zinātniekus. Nodaļa apvieno 150 LZA locekļus, t.sk. 41 īstenos, 46 goda, 31 ārzemju un 32 korespondētājlocekļus. Nodaļai ir piederīgi 32 LZA goda doktori.

Visas HSZN sēdes, kā arī tematiskās diskusijas ir notikušas attālināti Zoom platformā. HSZN ir izveidota lapa YouTube interneta vietnē, kurā tiek izvietoti visu HSZN sēžu un diskusiju ieraksti.

No 2021. gada janvāra līdz martam notika darbs pie LZA 2020. gada Gadagrāmatas izstrādes.

2020. gada noslēgumā HSZN Zentas Mauriņas vārdbalvas komisijai tika iesniegts pieteikums par maģistra darba izvirzīšanu Zentas Mauriņas vārdbalvas vai Jauno zinātnieku balvai. Komisija iepazinās ar darba saturu un **2021. gada 8. janvārī** komisijas priekšsēdētāja *Dr. philol. Māra Grudule* paziņoja komisijas lēmumu nepiešķirt iesniegtajam darbam ne Jaunā zinātnieka balvu, ne Zentas Mauriņas vārdbalvu.

18. janvārī notika HSZN sēde, kurā HSZN priekšsēdētājs Guntis Zemītis iepazīstināja nodaļas locekļus ar viņa izvēlētajiem HSZN Padomes locekļu un priekšsēdētāja vietnieka amata kandidātiem. *Dr. hist. Gunita Zariņa* apliecināja gatavību ieņemt HSZN priekšsēdētāja vietnieces amatu. G. Zemīša uzrunātie Padomes locekļu kandidāti izteica savu redzējumu iespējai būt par HSZN Padomes locekļiem. Tika nosaukti Padomes locekļu kandidāti, kuri piekrita ieņemt Padomes locekļa amatu. Nodaļas locekļu balsojums par HSZN Padomes locekļu kandidātiem un priekšsēdētāja vietnieci notika attālināti ar e-pasta starpniecību. Saskaņā ar šo balsojumu par HSZN Padomes locekļiem ievēlēti *Dr. iur. Ringolds Balodis, Dr. philol. Pauls Daija, Dr. habil. paed. Tatjana Koķe, Dr. oec. Raita Karnīte, Dr. art. Valdis Muktupāvels, Dr. habil. phil Maija Kūle, Dr. habil. philol. Dace Markus, Dr. oec. Juris Krūmiņš, Dr. art. Kristiāna Ābele*. Par HSZN priekšsēdētāja vietnieci apstiprināta *Dr. hist. G. Zariņa*.

19. janvārī LZA Senāts apstiprināja 2020. gada 30. decembra Arveda Švābes vārdbalvas komisijas lēmumu piešķirt Arveda Švābes vārdbalvu prof., *Dr. iur. Sanitai Osipovai* par rakstu krājumu "Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu".

25. februārī HSZN sēde bija veltīta profesora Andrieva Ezergaiļa 90. dzimšanas dienai. Sēdes tematika — holokausta izpētes aktualitātes Latvijā. Sēdē uzstājās Latvijas Universitātes (LU) Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks *Dr. habil. hist.* Leo Dribins ar ziņojumu “Andrieva Ezergaiļa 90. dzimšanas dienu aizvadot”. LU Latvijas Vēstures institūta pētnieks *Dr. hist.* Uldis Neiburgs sniedza ziņojumu “Viktora Arāja kolaboracionisms: noziegums un sods”, savukārt LU Filozofijas un Socioloģijas institūta vadošais pētnieks, Daugavpils Universitātes pēcdoktorantūras pētnieks, *Claims* konferences universitāšu partnerības holokausta lektors Latvijas Universitātē, *Dr. sc. comm.* Didzis Bērziņš sniedza ziņojumu “Arāja prāva un Latvijas holokausta diskurss”.

25. martā notika HSZN sēde, kurā tika prezentēti LZA konkursa par labākajiem zinātnes sasniegumiem Latvijā 2020. gadā uzvarējušie darbi. *Dr. hist.* Mārtiņš Kuplais ziņoja par LZA īstenā locekļa *Dr. habil. hist.* Saulveža Cimermaņa pētījumu “Tautas celtniecība Latvijas ainavā” (Rīga: Zinātne, 2020, 688 lpp., ISBN 978-9934-599-00-2). *Dr. art.* Silvija Grosa sniedza ziņojumu par monogrāfiju “Dekors Rīgas jūgendstila perioda arhitektūrā” (Rīga: Neputns, 2019. 592 lpp. ISBN 9789934565809. Latvijas Mākslas akadēmija). LZA korespondētājloceklis *Dr. iur.* Ringolds Balodis ziņoja par viņa zinātniskajā vadībā tapuša autoru kolektīva darbu “Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima” (Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2020. 720 lpp. ISBN 978998484065. Latvijas Universitāte, Latvijas Vēstnesis).

10. aprīlī Valsts prezidents Egils Levits piešķīra Cildinājuma rakstu mākslas zinātnu doktoram, izcilajam latviešu mūzikas analītiķim un pētniekam, daudzu grāmatu autoram, LZA goda loceklim un HSZN loceklim *Dr. art.* Arnoldam Laimonim Klotiņam, sveicot viņu 87 gadu jubilejā un paužot atzinību par ieguldījumu muzikoloģijā un mūzikas vēstures izpētē.

14. aprīlī tieslietu sistēmas apbalvošanas padome nolēma piešķirt LZA HSZN goda doktoram *Dr. iur.* Romānam Apsītim I pakāpes Goda zīmi par izcilu mūža ieguldījumu tieslietu sistēmā.

30. aprīlī notika HSZN Padomes sēde, kuras laikā tika izskatīts Latvijas, Igaunijas un Lietuvas parlamentu sadarbības institūcijas Baltijas Asamblejas aicinājums pieteikt darbus ikgadējai Baltijas Asamblejas balvai literatūrā, mākslā un zinātnē. HSZN Padomes locekļi Baltijas Asamblejas balvai zinātnē izvirzīja trīs darbus:

1) LZA īstenā locekļa, ilggadīgā LZA Latvijas vēstures (mūsdienās LU Latvijas vēstures institūts) Etnogrāfijas sektora, vēlāk nodaļas pētnieka, vadošā pētnieka un nodaļas vadītāja Saulveža Cimermaņa monogrāfiju “Tautas Tautas celtniecība Latvijas ainavā” (Rīga: Zinātne, Rīgā, 2020).

2) LZA korespondētājlocekļa profesora *Dr. iur.* Ringolda Baloža vadībā tapušo Satversmes komentāru projektu. Pētījumu veido 2011., 2013., 2014., 2017., 2019. un 2020. publicētas pētījuma daļas par Satversmes atsevišķām nodaļām. Pētījums noslēdzies līdz ar pēdējo 2020.gadā izdoto monogrāfiju ”Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima”. Projekta laikā ir tapušas monogrāfijas, kas veido savstarpēji saistītu un secīgu Satversmes nodaļu bibliotēku, kuras kopējais apjoms ir 3712 lpp.

3) LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta Teātra, mūzikas un kinomākslas nodaļā tapušo kolektīvo monogrāfiju “Neatkarības laika teātris. Latvijas teātra parādības un personības gadsimtu mijā un 21. gadsimtā” (2020. Rīga: LULFMI. 559 lpp.. ISBN 978-9984-893-48-8). Projekta vadītāja, zinātniskā redaktore un viena no autorēm ir LU LFMI vadošā pētniece *Dr. art.* Edīte Leščinska (Tišheizere), līdzautorēs – LU LFMI zinātniskās asistentes *Ph. D.* Ieva Rodina un *Mg. philol.* Dita Jonīte, kā arī piesaistītā pētniece Lauma Mellēna-Bartkeviča.

20. aprīlī Valsts prezidents Egils Levits un Ordeņu kapituls nolēma par sevišķiem nopelniem Latvijas valsts labā apbalvot ar Triju Zvaigžņu ordeni un iecelt par Triju Zvaigžņu ordeņa komandieri vēsturnieku, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieku, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktoru *Dr. hist.* Kārli Kangeri.

21. aprīlī Valsts prezidents Egils Levits piešķīris Cildinājuma rakstu filozofei, profesorei, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta direktorei, LZA īstenajai loceklei, HSZN un Padomes loceklei *Dr. habil. phil.* Maijai Kūlei, paužot pateicību par nozīmīgo ieguldījumu zinātnē un pētniecībā un sveicot 70 gadu jubilejā.

29. aprīlī notika LZA HSZN sēde. Sēdē uzstājās Oksfordas Universitātes asociētā profesore, RSU viesprofesore Dace Dzenovska ar ziņojumu par Eiropas Zinātnes padomes finansēto projektu Emptiness: Living Capitalism and Democracy After (Post)socialism (Tukšums: Kapitālisms un demokrātija pēc postsociālisma), kā arī Latvijas Zinātnes padomes ekspertu komisijas pārstāvis, Baltic Studies Centre

pētnieks *Dr.sc.soc.* Miķelis Grīviņš ar ziņojumu par zinātnes komunikācijas jautājumiem modernajos sociālajos tīklos.

5. maijā notika Turaidas muzejrezervāta direktores, LZA goda locekles un HSZN locekles Annas Jurkānes rosinātā tiešsaistes diskusija “Latvieši – politiskā vai kultūras nācija?”. Diskusiju organizēja LZA HSZN sadarbībā ar VPP “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projekta “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu punktus” dalībniekiem.

Nacionālā identitāte ir cieši saistīta ar vēsturi. Latvijas sentautas – lībieši un vēlāko latviešu priekšteči – Rietumu civilizācijā tika iekļautas ļoti dažādu politikas procesu ceļā. Valdošās kārtas valoda bija vācu. Veidojās divas kultūras telpas, kuru attiecības vēl joprojām nav pilnībā izvērtētas. 19. gs. otrā pusē latvieši no etnosa pārtapa nācijā. Nācijas izveides pirmais priekšnosacījums bija ekonomiska un politiska brīvība. Kurzemē un Vidzemē tā tika iegūta gadsimta sākumā, Latgalē 1861. gadā. Līdz gadsimta beigām latvieši no vienai kārtai – zemniecībai – piederēja etnosa kļuva par nāciju: tiem bija pieejamas visas kārtas, bija izveidojušies sava saimnieciskā un intelektuālā elite, bija radusies nacionālā pašapziņa.

Latviešu nācija veidojās asā konkurences cīņā ar privilēģēto vācu minoritāti. Šajā laikā izveidojās un nostiprinājās priekšstats, ka latvieši kopš 13. gs. bijuši atsvešināti no valsts lietām, tajā pat laikā saglabājot savu savdabīgo kultūru. 1918. gada 18. novembrī, dibinot Latvijas valsti, latvieši no kultūras nācijas kļuva par politisko nāciju. Politiskā nācija ir atvērta, to vieno vienādas tiesības un vienādi pienākumi pret valsti (pilsonība), neatkarīgi no tautības. Latviešu politiskā nācija beidza pastāvēt līdz ar Latvijas okupāciju 1940. gadā. Tā atdzima pēc neatkarības atjaunošanas.

Vai izveidotais priekšstats par vēsturi ir patiess? Vai šis skatījums ir ietekmējis un turpina ietekmēt latviešu nacionālo apziņu? Vai mēs sevi apzināmies kā politisko nāciju, vai, līdzīgi kā 19. gs., turpinām sevi uztvert kā kultūras nāciju? Par vēsturi, kultūras traumām un to dziedēšanu diskutēja vēsturnieki Gints Apals, Anita Čerpinska, Andris Levāns, Gvido Straube, kultūras socioloģe un politiķe, LR Saeimas priekšsēdētājas biedre Dagmāra Beitnere-Le Galla.

Diskusija notika tiešsaistē un to varēja vērot YouTube tiešraidē, diskusijas ieraksts ir pieejams LZA HSZN YouTube lapā. Diskusiju vadīja LZA HSZN priekšsēdētājs *Dr. hist. Guntis Zemītis*.

11. maijā notika HSZN Padomes sēde, kurā tika izskatīts LR Saeimas Starpparlamentu attiecību biroja paziņojums ar lūgumu izvirzīt pārstāvjus Baltijas Asamblejas Balvas Literatūrā, mākslā un zinātnē jaunus žūrijas locekļus, pamatojoties uz rotācijas prasībām balvas nolikumā. Par jaunajiem Baltijas Asamblejas Balvas literatūrā, mākslā un zinātnē žūrijas locekļiem tika izvirzīti *Dr. art. Valdis Muktupāvels* un *Dr. habil. phil. Maija Kūle*.

17. maijā notika kārtējā HSZN Padomes sēde, kuras laikā tika lemts par LZA Senātam piesakāmajām vārdbalvām un Jauno zinātnieku balvām. HSZN lūdza un LZA Senāts apstiprināja izsludināt trīs vārdbalvas – Tāļivalža Vilciņa balvu socioloģijā, Kārļa Ulmaņa balvu tautsaimniecībā un Dītriha Lēbera balvu tiesību zinātnē, kā arī Zentas Mauriņas balvu literatūrzinātnē un filozofijā jaunajiem zinātniekiem.

Padomes sēdē tika apstiprināts arī zinātniskās konferences “Latvijas Republikas Satversmei-100” orgkomitejas locekļi. Latvijas Zinātņu Akadēmijas starptautiskā zinātniskā konference “Latvijas Republikas Satversmei - 100” notiks 2022. gada 15. februārī un tā tiks rīkota sadarbībā ar Valsts prezidenta kanceleju. Pasākums notiks Latvijas Valsts prezidenta pilī. Referenti: Latvijas Valsts prezidents, Zinātņu akadēmijas un Latvijas Universitātes locekļi, kā arī profesori no Lietuvas, Igaunijas, Polijas, Vācijas augstskolām.

20. maijā lekciju cikla “Zvaigžņu likumi tekstos, vēsturē, ikdienā” ietvaros uzstājās HSZN priekšsēdētājs, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošais pētnieks LZA īstenais loceklis *Dr. hist. Guntis Zemītis* ar lekciju, kurā atklāja astronomiskās un dabas parādības aizvēsturē Ziemeļeiropā vēstures avotos un arheoloģiskajā materiālā.

Lekcijā tika izcelts Saules attēlojums aizvēsturē – sākot ar Saules pielūgšanu Senajā Ēģiptē, līdz pat latviešu svētku tradīcijām, kas saistīti ar saulgriežu cikliem. Senie latvieši Sauli novietoja visa centrā, kas atbilda zemnieku dzīvesveidam un ļāva izsekot dabā notiekošajiem procesiem. Visās indoeiropiešu valodās vārds saule (Sól) ir vienas saknes vārds, kā interesantu faktu izcēla vadošais pētnieks.

27. maijā notika HSZN sēde, kurā notika LZA konkursa par labākajiem zinātnes sasniegumiem Latvijā 2020. gadā LZA prezidenta atzinības rakstu saņēmumā darba “E. Tišheizere, I. Rodiņa, D. Jonīte, L. Mellēna-Bartkeviča, “Neatkarības laika teātris. Latvijas teātra parādības un personības gadsimtu mijā un 21. gadsimtā”. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2020” prezentēšana.

2. jūnijā notika HSZN Padomes sēde, kurā tika izskatīts Izglītības un zinātnes ministrijas izstrādātais konceptuālais ietvars VPP “Letonika 2”. HSZN padomes un nodaļas locekļi izteica savus priekšlikumus konceptuālā modeļa pilnveidošanai, kas tika apkopot un iesniegti Izglītības un zinātnes ministrijai.

17. jūnijā notika otrā šī gada diskusija, ko organizēja HSZN. Diskusija tēma “Livonija” un tā bija šī gada 5. maijā notikušās diskusijas par latviešu nāciju turpinājums.

Livonijas krusta kari 13. gadsimtā uzskatāmi par vienu no būtiskākajiem pagrieziena punktiem Latvijas vēsturē. Austrumbaltija beidza pastāvēt kā daļēji pagāniska, daļēji pareizticīga sala Ziemeļaustrumeiropā un nonāca Rietumeiropas tiesību un kultūras lokā jeb Rietumu civilizācijā. Kristīgās ticības pieņemšana tikai daļēji bija brīvprātīga – krusta kari bija vardarbīgi, mainījās valdošās elites valoda, vietējo tautu piederīgie iekļāvās galvenokārt zemnieku kārtā.

Piederība Rietumu civilizācijai ietekmēja arī latviešu nācijas izveidi 19. gadsimtā. Būtisks faktors latviešu konsolidācijā, nācijas un nacionālās identitātes stiprināšanā bija konkurence ar privilēģēto vācu minoritāti. Tas ietekmēja skatījumu uz vēsturisko pagātni, īpaši Livonijas laiku – “vācu laikiem”, kurus nereti pretstatīja “labajiem zviedru laikiem”. Vai attieksme pret Livoniju ir mainījusies? Ko šajā jautājumā ir darījuši un dara vēsturnieki? Kā vērtēt 13. gadsimta krusta kara rezultātu un tam sekojošo Livonijas periodu? Tas bija sākums apspiestībai un 700 verdzības gadiem vai būtisks solis ceļā uz latviešu tautu un – tālākā perspektīvā – arī latviešu nāciju? Vai varam runāt par divām savstarpēji nodalītām kultūrtelpām Livonijā – vietējo tautu un vācu (rietumu)? Vai ir pamats runāt par Livoniju un latviešiem? Vai gluži pretēji – “mūsu (latviešu) tur nebija”? Vai Livonija bija “tautu kausējamais katls”, kura gala produkts bija latviešu tauta? Vai jaunā kopība – latvieši – bija jauna etniska vienība, vai esošo sentautu jauna identitāte? Vai un kā Livonija ietekmēja latviešu tautas pastāvēšanu? Vai spējam Livoniju pieņemt kā savu un vai tam ir pamats?

Diskusijā piedalījās dažādu Livonijas vēstures aspektu pētnieki – vēsturnieki *Dr. hist.* Muntis Auns, *Dr. hist.* Eva Eihmane, *Dr. hist.* Vija Stikāne, *Dr. hist.* Gustavs Strenga, *Dr. hist.* Andris Levāns, arheologs *Dr. hist.* Vitolds Muižnieks.

Diskusiju vadīja HSZN priekšsēdētājs *Dr. hist.* Guntis Zemītis. Diskusija notika Zoom platformā un tās ieraksts arī ir pieejams LZA HSZN YouTube lapā.

Rīgā, 2021. gada 7. jūlijā

LZA HSZN zinātniskās sekretāres p.i. Vera Hohlova